

จารีตประเพณีของชาวสยามตามชั้นบุคคลในฐานะต่าง ๆ

☛ นำเสนอเมื่อ 19 ก.ค. 2551

บทที่หนึ่ง ชั้นบุคคลต่าง ๆ ของชาวสยาม

- ๑. การเป็นทาสตามจารีตของสยาม** ในสยามทุกคนถ้าไม่เป็นไทก็เป็นทาสอย่างใดอย่างหนึ่ง ผู้เป็นมูลนายมีอำนาจทุกประการเหนือทาส เว้นแต่ฆ่าไม่ได้เท่านั้น แม้กระนั้นการเป็นทาสในเมืองสยามก็ยังเป็นที่นิยมกันอยู่ จนเกิดเป็นคำกล่าวที่ว่า คนสยามนั้นยอมขายความเป็นไทของตนเพื่อบริโภคทุเรียนก็ยิ่งได้ คนสยามพอใจที่จะเอาความเป็นไทของตนลงเป็นเดิมพันในวงการพนัน **คนสยามกลัวเป็นขอทานมากกว่ากลัวการตกเป็นทาส** คนสยามได้ชื่อว่ามีเมตตาต่อสัตว์มาก ถึงขนาดลงมือช่วยเมื่อพบมันเจ็บป่วย แต่ยากนักที่จะให้อื่อเพื่อจุนเจือแก่เพื่อนมนุษย์ด้วยกัน
- ๒. เขาใช้ทาสทำงานอะไรบ้าง** นายใช้ทาสทำนาทำสวนและทำการในบ้านเรือนบางประการ หรือไม่ก็อนุญาตให้ไปทำงานหาเลี้ยงตนเอง โดยกำหนดให้ส่งส่วยให้ตั้งแต่สี่บาทถึงแปดบาทต่อปี
- ๓. คนสยามตกเป็นทาสโดยกำเนิดหรือภายหลังก็ได้** การตกเป็นทาสภายหลังเนื่องจากทำหนี้สินไว้ (ทาสสินไถ่) หรือว่าถูกจับมาเป็นเชลยในทางสงคราม (ทาสเชลย) หรือถูกริบราชบาตรตามคำพิพากษาของศาลหลวง ผู้ที่เป็นทาสโดยหนี้สินอาจกลับเป็นไทได้ เมื่อส่งตนเงินไถ่หนี้เงินครบแล้ว แต่ลูกที่เกิดมาในระหว่างที่ตนตกเป็นทาส (ทาสในเรือนเบี้ย) ก็ต้องตกเป็นทาส (ทาสลูกคกรอก)
- ๔. ทาสโดยกำเนิดเป็นอย่างไรและตกเป็นของผู้ใด** คือผู้ที่เกิดจากแม่ที่เป็นทาสอยู่ การเป็นทาสแบ่งปันบุตรกันทำนองเดียวกับการหย่าร้างคือคนที่ ๑,๓,๕ และต่อ ๆ ไปในจำนวนคือตกเป็นของนายเงินของหญิงผู้เป็นแม่ ส่วนคนที่ ๒,๔ และต่อ ๆ ไป ในจำนวนคือตกเป็นของนายเงินของพ่อในเมื่อเขาเป็นไท หรือไม่ก็ตกเป็นของนายเงิน เมื่อเขายังเป็นทาสอยู่ แต่เป็นไทเมื่อพ่อแม่อยู่กินกันด้วยความยินยอมของผู้เป็นนายเงิน ฝ่ายหญิงผู้เป็นแม่เท่านั้น มิฉะนั้นลูกทุกคนจะต้องตกเป็นลูกคกรอกของนายเงิน ฝ่ายหนึ่งผู้เป็นแม่ทั้งสิ้น
- ๕. ความแตกต่างระหว่างทาสไพร่หลวงของพระเจ้ากรุงสยามกับไพร่ฟ้าอื่น ๆ** ทาสไพร่หลวงต้องเข้ารับราชการในพระองค์ ส่วนไพร่ฟ้าบรรดาที่เป็นไทแต่ตัวนั้น เพียงแต่ต้องเกณฑ์มาเข้าเดือนรับราชการ หกเดือนในหนึ่งปีและต้องหาเสื้อผ้า และเสบียงอาหารมาเลี้ยงตนเอง
- ๖. ทาสของเอกชนไม่ต้องเกณฑ์ให้เข้าเดือนรับราชการงานหลวง**
- ๗. ชนชั้นผู้ดี** ความจริงไม่มีการแบ่งชั้นวรรณะในระหว่างผู้ที่เป็นไทยด้วยกันที่เรียกว่าชนชั้นผู้ดี หรือขุนนางนั้นก็เพียงแต่ว่ามีตำแหน่งหน้าที่ราชการอยู่ในปัจจุบัน โดยที่คนในตระกูลนั้น ได้รับราชการสืบเนื่องกันมาชานาน จนมียศศักดิ์และจำนวนมากขึ้น แต่ก็มิใช่เป็นจำนวนมาก และถ้าตอลสูญเสียตำแหน่งหน้าที่ราชการเมื่อใด ก็จะกลายเป็นสามัญชนไป
- ๘. พระภิกษุสงฆ์หรือตละปวง** การจำแนกราชฎากับพระภิกษุสงฆ์เป็นแต่เพียงผิวเผิน เพราะจะบวชหรือจะสึกเมื่อใดก็ได้

บทที่สอง ประชาชนพลเมืองชาวสยาม

- ๑. พลเมืองชาวสยามเป็นกองทหารรักษาดินแดน** ทุกคนต้องขึ้นทะเบียนทางว่ากรมสุรัสวดี เป็นทหาร และต้องเกณฑ์เข้าเดือนรับราชการปีละหกเดือน พระเจ้าแผ่นดินพระราชทานสาตราวุธและช้างมาให้สุดแต่จะให้เป็นทหารช้างหรือทหารม้า เครื่องนุ่งห่มและอาหาร

ผู้ถูกเกณฑ์ต้องหาไปเอง เมื่อไม่มีสงครามก็ให้ทำงานตามแต่พระราชอัชฌาศัย

๒. **มีการนับและแบ่งชั้นบุคคลเป็นฝ่ายขวา และฝ่ายซ้าย** เพื่อให้ทุกคนรู้ว่าทุกคนต้องขึ้นสังกัดหน่วยใด

๓. **แบ่งเป็นกรมอีก** แต่ละกรมมีหัวหน้าเรียกว่า นาย จนคำนี้กลายเป็นคำแสดงความเคารพยกย่อง ซึ่งใช้เรียกกัน

๔. **ความแตกต่างระหว่างกรมกับกอง** ผู้เป็นนายไม่ได้นำกองทัพสู่สนามรบเสมอไป มีหน้าที่เพียงชี้แจงเกณฑ์คนในกรมของตน ให้ได้มากเท่าที่ต้องการ เพื่อส่งไปราชการงานทัพ

๕. **ผู้เป็นลูกเข้าประจำการในกรมเดียวกับพ่อแม่ของตน** ถ้าพ่อแม่เป็นลูกหมู่ต่างกรมกัน ลูกในอันดับที่เข้าประจำกรมข้างแม่ และลูกในอันดับคู่ขึ้นสังกัดกรมฝ่ายพ่อ ทั้งนี้ต้องบอกกล่าวให้นายรู้เห็นการอยู่กินกันก่อน มิฉะนั้นลูกทุกคนจะต้องไปเข้าสมทบกรมข้างฝ่ายแม่ทั้งสิ้น

๖. **พระภิกษุสงฆ์กับผู้หญิงได้รับกรายกเว้นไม่ต้องเข้าเดือนรับราชการ แต่ต้องขึ้นทะเบียนทางว่าไว้** เพราะพระภิกษุสงฆ์อาจกลับเขาสู่เพศฆราวาสได้ เมื่อลาสิกขาออกมา ส่วนผู้หญิงโดยที่บุตรของตน ต้องขึ้นสังกัดกรมเดียวกับตนทั้งหมด หรือเพียงบางส่วน

๗. **ผลประโยชน์ของผู้เป็นมุลนาย**
เป็นอภิสิทธิ์ของมุลนายที่อาจให้ทหารในสังกัดของตนยืมเงินทองไปใช้ได้ก่อนคนอื่น และอาจเจรจาจากล่าวกับเจาหนึ่งของทหารในสังกัดกรมของตนได้ เพื่อที่จะเอาทหารคนนั้นไปเป็นทาสของตนเสียเอง พระเจ้าแผ่นดินพระราชทานเรือยาวลำหนึ่ง ให้ขุนนางผู้ใหญ่ แต่ละคนพร้อมด้วยฝีพายจำนวนหนึ่ง ขุนนางแต่ละคนมีฝีพายที่คัดเลือกมาจากทหารในกรมของตน ประทับตาเหล็กเผาไฟแดงที่ข้อมือदानนอก แล้วลงหมึกสักทับ คนรับใช้จำนวนนี้เรียกว่า บ่าว บ่าวหรือลูกสม ฝีพายทำหน้าที่พายเรือให้อย่างเดี๋ยวลูกเรือเดือน จึงมีการเปลี่ยนเวรทุกหกเดือนหรือเดือนเว้นเดือน

๘. **ผู้ได้รับบรรดาศักดิ์เป็นพระยา ออกญา และอื่น ๆ ทำหน้าที่อะไร**
กรมไหนมีไพร่สังกัดอยู่เป็นจำนวนมากก็มีจำนวนมาก ตำแหน่งและหน้าที่ราชการในกรุงสยาม จะมีความสำคัญขึ้นอยู่กับ**บรรดาศักดิ์** พระยา ออกญา ออกพระ ออกหลวง ออกขุน ออกหมื่น และออกพัน คือบรรดาศักดิ์เจ็ดชั้นที่เป็นนาย ทุกวันนี้บรรดาศักดิ์**ออกพัน**ไม่ได้ใช้แล้ว เป็นที่เขาใจว่าออกพันเป็นหัวหน้าของคนจำนวนหนึ่งพันคน **ออกหมื่น**เป็นหัวหน้าบังคับบัญชาคนหมื่นคน

๙. **คำว่าออก** คล้ายหมายความว่า หัวหน้า ด้วยว่ายังมีบรรดาศักดิ์อีกอย่างหนึ่งที่ไม่ใช่ตำแหน่งหน้าที่คือ**ออกเมือง** ดูเหมือนจะแปลว่าหัวหน้าเมือง ต้องเป็นออกเมืองก่อนแล้วจึงจะได้เป็น**เจาเมือง**

๑๐. **คำนี้ไม่ใช่ภาษาสยาม** คำว่าหัวหน้า เรียกว่า หัว เป็นที่มาของคำว่า**หัวลิบ** หัวหน้าคนสิบคน เป็นตำแหน่งนายข้าง ทำนองเดียวกับ **หัวพัน** คือ หัวหน้าคนพันคน ได้แก่ ผู้เชิญธงมหาราชในเรือพระที่นั่งทรง ผู้ที่มียศศักดิ์สูงกว่าจะไม่ใช้เรียก ผู้ที่เป็นผู้น้อยกว่าออก เลย และผู้ที่กล่าวถึงบรรดาศักดิ์ของตนเอง จะจงกลคำว่า ออก เป็นการถ่อมตัวโดยมรรยาท และก็มีประชาชนเป็นผู้น้อยไม่ใช้คำว่า ออก เช่นเรียก หมื่นไวย แทนที่จะเรียก ออกหมื่นไวย

๑๑. **คำว่าพระยา** ชาวเปอร์เซีย แปลคำนี้ว่า เจ้า แต่คิดว่าเขาเข้าใจไม่ถูกต้อง

๑๒. **หัวเมืองสยามหกชั้น** ปัจจุบันเมืองสยาม มีหัวเมืองอยู่หกชั้น โดยถือจำนวนพลเมืองเป็นเกณฑ์ ถ้าหัวเมืองใดมีพลเมืองมากเจาเมือง ก็เป็นพระยา ถ้าพลเมืองน้อยลงมา เจาเมืองก็เป็นออกญา และลดหลั่นกันไปตามลำดับตามจำนวนพลเมืองที่มีอยู่ แต่ก็ไม่จำเป็นเสมอไป ชาวสยามเหยียดกันมาก บรรดาศักดิ์ที่สูงมักจะให้แก่ เจาเมืองที่กินหัวเมืองใหญ่ เช่น **เมืองตาก** มีเจาเมืองเป็นพระยา **เมืองพิษณุโลก** ก็มีเจาเมืองเป็นพระยา **เมืองตะนาวศรี นครศรีธรรมราช นครราชสีมา** และอื่น ๆ ทุกวันนี้ยังมีเขาเมืองที่เป็น ออกญา หัวเมืองที่ยอมลงมาเช่น **เพชรบุรี** และ**บางกอก** มีเจาเมืองเป็น ออกพระ หัวเมืองอื่น ๆ มีเจาเมืองเป็น ออกหลวง หรือออกขุน เมืองเล็กที่สุด มีเจาเมืองเป็น ออกหมื่น

ชาวเปอร์เซีย ให้ศักดิ์เมืองเป็นราชอาณาจักร ได้แก่ ตาก ตะนาวศรี พิษณุโลก และนคร (ศรีธรรมราช) และแม้กระทั่งเมืองเพชรบุรี เนื่องจากว่าเป็นเมืองที่สืบวงศ์ต่อ ๆ กันมา หรือเคยเป็นที่ประทับของพระเจ้ากรุงสยาม มาแต่ก่อนบาง และได้ถวายพระยศพระเจ้ากรุงสยามว่า **พระจักรพรรดิ** เพราะพระยศจักรพรรดิ หรือพระราชอาชริราช ย่อมสมควรแก่ท้าวพระยามหากษัตริย์ ที่มีกษัตริย์อื่นเป็นเมืองขึ้น

๑๓. **ยศศักดิ์ของชาวสยามมิได้มีเฉพาะด้านการปกครองหัวเมืองแต่ฝ่ายเดียว** แต่ได้ให้แก่ขุนนางอื่น ๆ ด้วย

๑๔. **ความคลุมเครือเรื่องบรรดาศักดิ์ในการเขียนเรื่องราวสัมพันธ์ภาพต่างประเทศ** เมื่อบุคคลหนึ่งมีสองตำแหน่ง ก็มีบรรดาศักดิ์และราชทินนามต่างกันไปเป็นสองสถาน

บทที่สาม ขุนนางแห่งเมืองสยามโดยทั่ว ๆ ไป

๑. **ความหมายของคำว่า มังดาแรง** ชาวโปรตุเกสใช้เรียกบรรดาศักดิ์ขุนนางทั้งปวง ในซีกโลกด้านบูรพทิศ โดยทั่ว ๆ ไป ว่า มังดาแรง (Mandarin) มีเค้ามูลว่าได้ศัพท์นี้มาจากคำ มังดาร (Mandar) ในภาษาของตน ซึ่งหมายความว่า ผู้บังคับบัญชา

๒. **พระเจ้ากรุงสยาม พระราชทานราชทินนามแก่ขุนนางผู้ใหญ่** เป็นธรรมเนียมเดียวกับในกรุงจีน และเมืองต่าง ๆ ในบูรพทิศ แต่ละนามมีข้อความยืดยาวมาก เป็นคำที่นำมาจากภาษาบาลีเกือบทั้งสิ้น

๓. **ตำแหน่งทุกตำแหน่งสืบตระกูล** การซื้อตำแหน่งหน้าที่ราชการนั้น ไม่นิยมอนุญาตให้ทำได้ และอาจถอดถอนตำแหน่งหน้าที่จากตระกูลนั้น ๆ เสียได้

๔. **ผลประโยชน์หรือรายได้ประจำตำแหน่ง** ไม่มีขุนนางคนใดได้ค่าจ้างแรงงานเลย พระเจ้าแผ่นดินพระราชทานที่อยู่อาศัยให้ รวมทั้งเครื่องอุปโภคบริโภคทุกอย่าง เช่น **หีบทองคำ หรือหีบเงิน** สำหรับใส่หมากพลู สาดราฐ เรือยาวลำหนึ่ง สัตว์พาหนะ เช่น ช้าง ม้า และควาย เลกสมกู่ลิ่ง และเลกทาส สำหรับใช้สอย และที่ดิน สำหรับทำเรือกสวนไร่นา แต่ของเหล่านี้เมื่อต้องออกจากราชการก็ต้องคืนหลวงทั้งสิ้น รายได้สำคัญอันเกิดจากตำแหน่งหน้าที่ราชการอยู่ที่การจรรยาบรรณบังหลวง การให้ของกำนัลทำกันโดยไม่ปิดบัง ขุนนางผู้น้อยให้ของกำนัลแก่ขุนนางผู้ใหญ่ ในฐานะเป็นที่เคารพนับถือ ผู้พิพากษาดูลากรก็มีได้รับโทษ ในการได้รับของกำนัลจากคู่ความ

๕. **การสวามนวยความจงรักภักดี** ใช้การดื่มน้ำ (พระพิพัฒน์สัตยา) ซึ่งพระสูงส่งสวมมณฑลสวมเสื้อผู้ดื่มน้ำไว้ในกรณีนี้ผู้ดื่มน้ำชาความสามัคคีต่อพระเจ้าแผ่นดิน ให้มีอันตราไปต่าง ๆ พระเจ้าแผ่นดินมีโดยกเวนการดื่มน้ำดังกล่าวแก่ขุนนางคนใด ไม่ว่าจะเป็นคนในศาสนาใดและสัญชาติใด

๖. **กฎหมายสยามเขียนลงไว้เป็นลายลักษณ์อักษร** เป็นสมุดสามเล่ม เล่มแรกชื่อ **พระตำรา** ระบุนามและหน้าที่ราชการของขุนนางทุกกรมกอง เล่มสองชื่อ **พระธรรมนูญ** รวบรวมกฎหมาย และพระราชกฤษฎีกาของพระเจ้าแผ่นดิน ในอดีตไว้ เล่มที่สามชื่อ **พระราชกำหนด** รวบรวมกฎหมาย และพระราชกฤษฎีกา ครั้งแผ่นดินพระชนก กับพระเจ้าแผ่นดินรัชกาลปัจจุบันไว้

๗. **ความยากที่จะได้สมุดกฎหมาย** ได้มาเป็นฉบับแปล เพราะหาฉบับที่เป็นภาษาสยามไม่ได้

บทที่สี่ ตำแหน่งตุลาการ

๑. **การแบ่งราชอาณาจักรสยามออกเป็นมณฑล** ราชอาณาจักรสยาม แบ่งออกเป็น สองภาค คือ **ปากใต้กับฝ่ายเหนือ** ฝ่ายเหนืออยู่ทางทิศเหนือ มีหัวเมือง เจ็ดมณฑล เรียกชื่อตามเมืองใหญ่ ในมณฑลนั้น ๆ คือ **พิษณุโลก สวรรคโลก นครไทย กำแพงเพชร นครราชสีมา เพชรบูรณ์ และพิชัย**

พิษณุโลก มีเมืองขึ้นสิบเมือง สวรรคโลก แปดเมือง นครไทย เจ็ดเมือง กำแพงเพชรสิบเมือง นครราชสีมา ห้าเมือง เพชรบูรณ์สองเมือง และพิชัยเจ็ดเมือง นอกจากนี้ยังมีเมืองหัวเมืองอื่นอีก ๒๑ เมือง ไม่ขึ้นแก่ใคร แต่ขึ้นต่อราชสำนักเป็นมณฑลย่อย ๆ

ส่วนทางปากใต้ คือ ทางทิศใต้ของราชอาณาจักรมีมณฑล **ยะโฮร์ ปัตตานี นคร (นครศรีธรรมราช) เทนเนสเซริม (ตะนาวศรี) จันทบูร พัทลุง และไชยา**

ยะโฮร์ มีเมืองขึ้น ๗ เมือง ปัตตานี ๘ นคร ๑๐ เทนเนสเซริม ๑๒ จันทบูร ๗ พัทลุง ๘ และไชยา ๒ นอกจากนี้ยังมีหัวเมืองย่อย ๆ อีก ๑๓ เมือง ขึ้นตรงต่อราชสำนัก ตัวพระมหากษัตริย์นั้นเป็นหัวเมือง ชั้นมณฑลของตนเองต่างหาก

ตั้งอยู่ใจกลางพระราชอาณาจักร ระหว่างปากใต้ กับฝ่ายเหนือ

๒. **เจ้าเมืองเป็นตุลาการ** คณะผู้พิพากษาศาลาการ ผู้ชำระและวินิจฉัยอรรถคดี ในกระบวนการยุติธรรม รวมตกอยู่แก่เจ้าพนักงานเพียงคนเดียว มีแต่หัวหน้าศาล หรือผู้ทำการเป็นประธานเท่านั้น ที่มีเสียงให้แก่นะได้ บรรดาเจ้าพนักงานชั้นรองคนอื่น ๆ มีหน้าที่เพียงสนองคำหรือเท่านั้น เจ้าเมืองมีอำนาจสิทธิขาดไม่มีอุทธรณ์ฎีกา และมีอำนาจบัญชาการทหารในเขตปกครองของตน และตำแหน่งนี้เป็นตำแหน่งสืบตระกูล จึงสามารถปลืงตนออกได้

๓. **เมืองยะโฮร์ จึงไม่ขึ้นกับราชอาณาจักรสยามอีกต่อไป** เมืองยะโฮร์ตั้งอยู่ทางใต้ต่ำสุด บนแม่น้ำสายหนึ่ง มีปากน้ำออกสู่อ่าวแหลมสิงคโปร์ มีทำเลเป็นท่าเรืออย่างดี ด้วยเหตุดังกล่าวข้างตน เจ้าเมืองยะโฮร์จึงไม่ยอมอ่อนน้อมต่อกรุงสยามอีก และชาวปอร์ตูกีสชานานยศให้เจ้าเมืองเป็นราชา

๔. **เมืองปัตตานีก็เช่นเดียวกัน** พลเมืองเมืองปัตตานี ก็เช่นเดียวกับพลเมืองอาแจ (Achem) ในเกาะสุมาตรา อยู่ในปกครองของนางพญาองค์หนึ่ง ชาวปอร์ตูกีสชานานยศให้เป็นราชินี ราชบรรณาการที่นางพญา ส่งมาถวายพระเจ้ากรุงสยามทุกสามปีคือ ต้นไม้เล็ก ๆ สองต้น ต้นหนึ่งเป็นทองคำ อีกต้นเป็น เงิน นางพญาไม่ต้องสนองงานพระราชสงครามแต่ประการใด

๕. **เจ้าเมืองนั้นเป็นเจ้า** คุณสยามเรียกผู้ว่าราชการเมืองที่สืบสกุลว่า **เจ้าเมือง** พระเจ้ากรุงสยามทุกรัชกาลได้ทรงทำลายนเจ้าเมืองผู้ทรงอำนาจลงเสียเป็นอันมาก แล้วโปรดเกล้า ฯ แต่งตั้งชาวหลวงต่างพระองค์ ไปเป็นผู้ว่าราชการเมืองอยู่สามปี เรียกว่า **ผู้รั้ง**

๖. **ผลประโยชน์หรือสิทธิอันชอบธรรมของเจ้าเมือง** ประการที่หนึ่ง ได้รับแบ่งค่าเช่าที่ทำกิจกรรมที่เรียกว่า นา กิ่งหนึ่ง คือ ครึ่งต่อครึ่งกับพระเจ้าแผ่นดิน และตามกฎหมายเก่า ค่าเช่าคิดเป็นเงิน ๑ มะยง หรือ ๑ ใน ๔ ของบาท (Tical) ต่อพื้นที่ ๔๐ ตารางวา

ประการที่สอง เจ้าเมืองได้รับผลประโยชน์จากการบริบททุกประเภท กับค่าปรับใหม่เป็นพินัยเกี่ยวกับการรักษาการทั้งปวง ทั้งยังได้รับลดเงินสินไหมในการพิจารณาพิพากษาคดีต่าง ๆ อีกด้วย การบริบทมีกำหนดไว้ในกฎหมาย บางครั้งก็ขยายไปถึงการบริบทกายด้วย และยังเอื้อมไปถึงบรรดาลูกของผู้ต้องโทษด้วย

ประการที่สาม พระเจ้ากรุงสยามพระราชทานแลกสมกำลัง ให้แก่เจ้าเมืองไว้ใช้สอย ชาวสยามเรียกพวกนี้ว่า **แขนลาย** คือ แขนทาสด้วยเขาสักแขนแล้วเอาดินปืนโรยที่แผล ทำให้ตรงนั้นกลายเป็นสีน้ำเงินหม่น ๆ พวกแขนลายยังมีใช้ในประเทศลาว

ประการที่สี่ ในหัวเมืองชายทะเล บางครั้งเจ้าเมืองก็มีสิทธิชักภาษีเรือพาณิชย์ ที่เมืองตะนาวศรีเรียกเก็บร้อยละ ๘ ของราคาสินค้าทุกชนิด

๗. **มนุษยธรรมของชาวสยามแก่พวกเรืออัปปาง** มีผู้ยืนยันว่า ชาวสยามจะไม่ยึดครองบรรดาสิ่งของที่พายุ และคลื่นซัดพาเข้ามาติดอยู่บนฝั่งมาเป็นของตน แต่ชาวปอร์ตูกีสคนหนึ่งก็นำเรือไปติดตันที่ฝั่งสยามใกล้เมืองปัตตานี นายภาษี ณ ตำบลที่ชื่อว่า ซาดีร์ ไม่เพียงแต่จะรีบเรือ และสินค้าที่บรรทุกมาเท่านั้น ยังรีบเอาทั้งตัวเขากับพวกเด็ก ๆ อีก ๒ - ๓ คน ด้วย โดยอ้างว่าเป็นธรรมเนียมของราชอาณาจักรอันมีมาแต่โบราณว่า ทุกสิ่งทีคลื่นซัดเข้ามาติดชายฝั่งนั้น ต้องตกเป็นผลประโยชน์ของโรภาษีทั้งสิ้น แต่พระเจ้ากรุงสยามเมื่อทรงทราบเรื่องจากชาวปอร์ตูกีสที่รับราชการอยู่ในราชสำนัก พระองค์ได้โปรดเกล้า ฯ ให้ปล่อยตัวคน และคืนทรัพย์สินที่ยึดไว้

๘. **สิทธิอันชอบธรรมหรือผลประโยชน์ของเจ้าเมือง (ต่อ) ประการที่ห้า** ในบริเวณชายพระราชเขตนั้น บรรดาเจ้าเมืองใช้สิทธิของตนได้ทุกประการ ก็ตั้งด่านเรียกเก็บภาษีพิเศษตามใจชอบ

ประการที่หก เจ้าเมืองทั้งหลายดำเนินการค้าทุกหนแห่ง แต่ทำในนามทนายหน้าหอของตน

ประการที่เจ็ด ในที่บางแห่งมีห้วยหนองคลอง บึง หรือบ่อปลา เมื่อมีการวิดกันขึ้น เจ้าเมืองก็จะได้ปลาตัวแรกที่วิดได้

ประการที่แปด การล่าสัตว์กับการค้าเกลือทำได้เสรี และพระเจ้าอยู่หัวก็มีได้ทรงเรียกเก็บภาษีแต่อย่างใด เกลือมีราคาถูกมาก

๙. **สิทธิประโยชน์ของผู้รั้ง** ผลประโยชน์ไม่เหมือนเจ้าเมือง
ประการแรกผู้รั้งมีผลประโยชน์เฉพาะที่พระเจ้าอยู่หัว ทรงกำหนดให้เมื่อแต่งตั้งเท่านั้น
ในกรณีหลังผู้รั้งได้ผลประโยชน์ของเจ้าเมืองกึ่งหนึ่ง อีกกึ่งหนึ่งยังตกเป็นของเจ้าเมืองอยู่

๑๐. **นามกรรมการและตำแหน่งหน้าที่ขุนนางในขบวนการศาล** บางเมืองมีไม่ครบทุกตำแหน่ง

ออกญาเจ้าเมือง เจ้าเมืองไม่ได้เป็นออกญาเสมอไป กรรมการรอง ๆ ก็มีบรรดาศักดิ์ลดหลั่นลงมา

ออกพระปลัด ปลัด หมายถึง ที่สอง แต่มิได้เป็นประธานในราชการเมื่อเจ้าเมืองไม่อยู่

ออกพระยายกกระบัตร เป็นทำนองอัยการแผ่นดิน
และมีหน้าที่สอดแนมความเคลื่อนไหวของเจ้าเมือง

ออกพระพล บังคับการทหาร แต่ต้องฟังบังคับบัญชาของเจ้าเมือง
มีอำนาจลงโทษทหารในกองของตนได้ เมื่อเวลาออกสนามรบเท่านั้น

ออกพระมหาดไทย เป็นคล้ายหัวหน้าประชาชน พระมหาดไทยเป็นผู้เกณฑ์ทหาร
ส่งเสบียงให้กองทัพ ตรวจตราทะเบียนทางวาวัญซีพลเมือง

ออกพระสัสดี เป็นผู้ทำและเก็บรักษาทะเบียนทางวาวัญซีพลเมือง เป็นตำแหน่งที่รับสินบลได้มาก
พระสัสดีเริ่มขึ้นทะเบียนลูกหมู ในบัญชีทางวาว ตั้งแต่ลูกหมูอายุได้ ๓ - ๔ ขวบ

ออกหลวงเมือง เป็นคล้ายนครบาล ทำหน้าที่เป็นนายกองตำรวจและกองตระเวน
บริเวณรอบที่พักของคณะผู้แทนพิเศษ ของพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา มีสายตรวจกองตระเวน
มาให้ความอารักขาตลอดคืน เช่นเดียวกับที่ทำโดยรอบวังหลวง

ออกหลวงวัง เป็นใหญ่ในจวนเจ้าเมือง เป็นธุระซ่อมแซมจวน
และบังคับบัญชาบรรดาบโทนของเจ้าเมือง

ออกหลวงแพ่ง เป็นผู้รักษาสมุทพระราชกำหนดกฎหมาย หรือราชประเพณีที่พิพากษาอรรถคดี

ออกหลวงคลัง เป็นผู้รักษาพระคลัง เป็นผู้รับเงินรายได้อันเป็นทรัพย์สินส่วนพระองค์บางประการ

ออกหลวงโกษา เป็นผู้ตรวจตราควบคุมคนต่างด้าว ช่วยคุ้มครองป้องกัน
หรือฟ้องร้องชาวต่างประเทศต่อเจ้าเมือง

ออกหลวงหรือออกขุนแขวง เป็นนายกองตำรวจถือดาบติดมืออยู่เสมอ
มีพวกแขนลายเป็นนายขมังธนู เป็นลูกน้อง

กอกอกขุนพยาบาท เป็นนายตระวางหรือเรือนจำ นายคุก เป็นพัสดิเรือนจำ
ไม่มีเรือนจำไหนจะร้ายกาจเท่าเรือนจำในประเทศสยาม ซึ่งเป็นคอก หรือกรงสร้างด้วยไม้ไผ่
ถูกฝนถูกลมอยู่ตลอดเวลา

ออกขุนนรินทร์ บังคับบัญชาคนเลี้ยงช้างหลวง ซึ่งพระเจ้าอยู่หัวมีอยู่ตามหัวเมืองต่าง ๆ
มีแยกกันเลี้ยงอยู่หลายตำบลด้วยกัน

ออกขุนนายโรง เป็นเจ้าพนักงานจัดอาหารเลี้ยงช้าง

ในคณะกรรมการเมือง แต่ละชุดมีเจ้าพนักงานผู้หนึ่งประจำสำหรับอำนาจตรา คือ
กระแสรบมราชโองการจากพระเจ้าแผ่นดิน และมีหอหนึ่งตั้งอยู่ในที่สูง สำหรับเชิญท้องตราไปเก็บรักษาไว้
ตั้งเช่นในวังหลวงก็มีหอหลวงตั้งอยู่ในที่สำคัญ เป็นที่สำหรับใช้เก็บพระราชสาร ที่พระเจ้ากรุงสยามทรงได้รับจากพระราชบางประเทศ

๑๑. **ความแตกต่างกันอย่างสำคัญระหว่างเจ้าพนักงานภายในกับภายนอก** ทั้งหมดที่กล่าวมาเป็นกรรมการภายใน
(ในกรุง) ยังมีเจ้าพนักงานกรรมการภายนอก (นอกกรุง) ตามหัวเมืองต่าง ๆ สุดแต่แต่เจ้าเมืองจะแต่งตั้งขึ้น

แม้กรรมการเหล่านี้จะได้รับบรรดาศักดิ์เช่นเดียวกันก็ตาม แต่ก็ยังด้อยกว่ากรรมการภายในมาก กรรมการภายในทุกตำแหน่งมีผู้ช่วยคนหนึ่ง เรียกว่า ปลัด และจาศาล อีกคนเรียก เสมียน ในบ้านขุนนางจึงเป็นบ้านพระราชทาน จะมีห้องหนึ่งหลังหนึ่งสำหรับออกวาราชการด้วย

บทที่ห้า แบบแผนการตุลาการ

๑. **ไม่มีการแบ่งคดีออกเป็นสองประเภท** คดีทั้งปวงมีอยู่แบบเดียวไม่แบ่งออกเป็นคดีแพ่งกับคดีอาญา

๒. **กระบวนการพิจารณาในศาลทำเป็นลายลักษณ์อักษรอย่างเดียว** และต้องวางเงินประกันตัวด้วย

๓. **หน้าที่ของเจ้าหม่อมขุนนางในศาล** บรรดาหม่อมขุนนางของคนเหล่านั้นเป็นเจ้าพนักงานในคณะตุลาการด้วย เรียกกันสามัญว่า **กรรมการที่ปรึกษา** ในเบื้องต้นโจทก์ต้องไปกรรมการที่ปรึกษาอันเป็นหม่อมขุนนางของตนก่อน เพื่อยื่นคำฟ้อง กรรมการที่ปรึกษาก็นำไปยื่นต่อเจ้าเมือง ซึ่งจะตอพิจารณาว่าควรจะให้รับฟ้อง หรือยกฟ้อง ถ้ายกฟ้องก็อาจสั่งลงทัณฑ์แก่โจทก์ เพื่อมิให้ผู้ใดเอาเป็นเยี่ยงอย่าง

๔. **ลักษณะพิจารณาคดีในสยาม** เมื่อเจ้าเมืองสั่งให้ฟ้อง ก็ส่งสำนวนไปให้กรรมการที่ปรึกษา ถ้ากรรมการที่ปรึกษาเป็นหม่อมขุนนางทั้งโจทก์และจำเลย เมื่อประทับตราประจำตำแหน่งลงแล้ว ก็จะนับจำนวนบรรทัดที่เขียน และคำอักษรที่ขีดฆ่าในฟ้องไว้ เพื่อมิให้แก้ไขเพิ่มเติมได้ กรรมการที่ปรึกษาก็ส่งฟ้องกันให้ปลัดกับเสมียนของตน ให้ตัดกระดาษแดงขึ้นอ่านเสนาธ ญ หอนึ่งที่บ้านของตนเสร็จแล้ว กรรมการที่ปรึกษาก็พาเสมียนของตน นำต้นฟ้องไปรายงานหรืออ่านต้นฟ้องนั้น ญ หอนึ่งที่จวนเจ้าเมืองให้คณะกรรมการที่ปรึกษาทั้งปวงฟัง แต่โดยที่เจ้าเมืองมิได้ออกมานั่งฟังด้วยในชั้นไต่สวนมูลฟ้อง คู่กันแล้วก็ให้นำความเข้ามาเพื่อศาลจะได้พิจารณาประนีประนอม อยู่สามนัด ถ้าไม่มีผล ถ้ามีพยานศาลก็จะสั่งให้เบิกตัวเข้ามาให้การต่อหน้าเสมียนผู้นั้น ครั้นถึงการประชุมพิจารณาตัดสินแล้ว ซึ่งเจ้าเมืองก็มีไต่มาเป็นประธานอีก เสมียนก็อ่านต้นฟ้อง และคำให้การของพยานในที่ประชุมฟังตลอดแล้ว ก็ช่วยกันออกความเห็นด้วยวิธีปรึกษาหารือกันแล้ว และบันทึกความเห็นเหล่านั้นไว้เป็นลายลักษณ์อักษร เริ่มแต่ความเห็นของเจ้าพนักงานผู้น้อยขึ้นมาหาผู้ใหญ่

๕. **วิธีพิพากษา** เมื่อเตรียมสำนวนคดีพร้อม และกรรมการที่ปรึกษามาชุมนุมพร้อมกันต่อหน้าเจ้าเมืองแล้ว จาศาลหรือเสมียนของเจ้าเมืองก็อ่านสำนวน คำให้การโจทก์จำเลยกับความเห็นของคณะกรรมการที่ปรึกษาให้ฟัง เจ้าเมืองได้ประมวลสรุปความเห็นทั้งหมดแล้ว สอบถามกรรมการแล้ว พิจารณาทุกกระบวนการแล้วจึงประกาศคำตัดสิน

๖. **มีการอ่านตัวบทกฎหมายและขนบธรรมเนียม** เป็นหน้าที่ของออกหลวงแพ่ง ที่จะอ่านตัวบทกฎหมาย ที่เกี่ยวกับข้อพิพาทในคดีนั้นด้วยเสียงอันดัง มีการถกเถียงกันด้วยเรื่องการตีความบทกฎหมายเหมือนกับ ที่พยายามไขการเปรียบเทียบเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมแก่คู่ความ เจ้าเมืองเป็นผู้วินิจฉัยชี้ขาดและประกาศคำพิพากษา แล้วให้บันทึกลงไว้เป็นลายลักษณ์อักษร หากคำพิพากษาไม่เป็นไปตามทางยุติธรรม ก็เป็นหน้าที่ของยกกระบัตร หรืออัยการแผ่นดิน จะบอกกล่าวเตือนให้ศาลทราบไว้ แต่คัดค้านคำพิพากษาไม่ได้

๗. **การชำระความกว่าจะแล้วก็ตาม** ไม่ว่าคดีเรื่องใด ความจะแล้วได้ภายใน ๓ วัน แต่บางเรื่องถึง ๓ ปี ก็มี

๘. **ไม่มีทนายความหรืออัยการโจทก์** โจทก์จำเลยให้การต่อหน้าเสมียน เสมียนก็เขียนไปตามคำให้การ จะให้การด้วยตนเอง หรือให้ผู้อื่นให้การแทนก็ได้

๙. **ต้องกระทำต่อหน้าใคร** เสมียนเป็นผู้รับเอกสารที่เป็นเครื่องประกัน แต่ต้องรับต่อหน้าศาล

๑๐. **การพิสูจน์ตามจารีตประเพณี** ค่อนข้างสาหัสและใช้กระทำกันอย่างรุนแรง มีวิธีนานาประการ หรือมีจะนั้นก็ใช้พิสูจน์กันด้วยน้ำ และด้วยไฟ หรือใช้วิธีทางไสยศาสตร์อื่น ๆ อีก

๑๑. **การพิสูจน์ด้วยไฟ** เขาขุดหลุมเป็นรางเพลิง แล้วโหมไฟพุนหลุมนั้นขึ้นมา แล้วทุบปราบให้ถ่านไฟแดง เรียบเสมอกปากหลุม หลุมยาว ๕ วา กว้าง ๑ วา คู่ความทั้งสองฝ่ายเดินลุยไฟ ด้วยเท้าเปล่า จากด้านหนึ่งไปสู่อีกด้านหนึ่ง ฝ่ายใดที่ฝ่าเท้าไม่พอง จะเป็นฝ่ายชนะคดี ธรรมดาจะมีผู้กำกับข้างสองคน เดินชนาบผู้ลุยไฟ และใช้มือกดไหล่ผู้ลุยไฟไว้อย่างแรง

๑๒. **การพิสูจน์ด้วยไฟอีกวิธีหนึ่ง** บางทีการพิสูจน์ด้วยไฟก็กระทำกันด้วยน้ำมัน หรือสารอย่างอื่น ที่เดือดพล่าน

ซึ่งคู่ความต้องเอามืออุ้มลงไป

๑๓. **การพิสูจน์ด้วยน้ำ** ให้คู่ความดำเนินพร้อม ๆ กัน โดยเกาะหลักจรด ลงต่ำลงไปคนละหลัก ใครดำได้นานกว่าก็เป็นผู้ดำรงสัตย์

๑๔. **การพิสูจน์ด้วยยาทำให้อาเจียน** โดยให้ยาลูกกลอนบางชนิด ที่พระภิกษุสงฆ์เป็นผู้ปรุงขึ้น พร้อมกี้ยเสกสาปแข่งไว้ให้คู่ความกลืนเข้าไป ถ้าไม่อาเจียนออกมาก็เป็นผู้ดำรงสัตย์ เพราะเป็นยาที่ทำให้อาเจียน

๑๕. **ผลสำเร็จของการพิสูจน์** การพิสูจน์ทำต่อหน้าธารกำนัล ถ้าคู่ความผ่านการพิสูจน์โดยไม่เป็นอันตรายเสมอกัน หรือว่าเป็นอันตรายด้วยกัน ก็จะไปพิสูจน์ด้วยวิธีอื่น

๑๖. **ลักษณะอุทธรณ์ตามลำดับชั้น** ทำได้ทุกคดี

๑๗. **การพิพากษาประหารชีวิตสงวนเป็นสิทธิสำหรับพระเจ้าแผ่นดิน หรือข้าหลวงพิเศษเท่านั้น** บรรดาผู้ทำความผิด จะถูกคุมขังไว้ในคุกจนกว่าข้าหลวงพิเศษจะไปถึง พระเจ้าอยู่หัวจะโปรดเกล้า ๆ ให้ข้าหลวงพิเศษออกไปยังหัวเมือง เพื่อชำระความพิเศษบางเรื่อง

๑๘. **การลงโทษฐานลักทรัพย์เกินความไปถึงกองมรดกด้วย** การลงโทษอย่างสามัญฐานลักทรัพย์ มักจะเพิ่มโทษเป็นทวิคูณ และบางทีถึงตรีคูณ ตูลาการกับเจ้าทรัพย์มักได้เท่ากัน (ทำนองเป็นสินไหมถึงพินัยกิจ) ชาวสยามขยายความโทษลักทรัพย์ครอบคลุมไปถึงบุคคล ที่ใดทรัพย์นั้นมาโดยมิชอบอีกด้วย ผู้ใดที่ต้องคำพิพากษาให้คืนมรดก เขายังต้องชำระค่าปรับเท่าจำนวนทรัพย์นั้น ด้วยเป็นเจ้าของทรัพย์กึ่งหนึ่ง และเป็นของตุลาการอีกกึ่งหนึ่ง

ถ้าโดยพระบรมราชานุญาตให้ตุลาการคนใดพิพากษาลงโทษคนร้ายที่ลักทรัพย์ ให้ถึงตายได้แล้ว ก็มีอำนาจที่จะสั่งการได้ตามใจชอบ คือจะให้ฆ่าเสีย หรือจะให้ปรับใหม่ได้โทษแทนก็ได้ แต่มิใช่ทั้งฆ่าและปรับ ทั้งสองสถาน

บทที่หก หน้าที่เจ้าเมืองและตุลาการในพระนครหลวง

๑. **พระเจ้าแผ่นดินทรงเป็นเจ้าเมืองของพระมหานคร** ตำแหน่งหน้าที่ฝ่ายบริหาร กับฝ่ายตุลาการแยกกันอยู่ เป็นสองตำแหน่ง

๒. **ตำแหน่งยมราช** ผู้เป็นประธาน ณ ศาลหลวงแห่งพระมหานครสยาม ซึ่งรับคดีอุทธรณ์ทั้งปวงในราชอาณาจักรชื่อว่า ยมราช ปกติมีบรรดาศักดิ์เป็น ออกญา ศาลหรือที่ประชุมลูกขุนของยมราชอยู่ในวังหลวง ท่านจะออกนั่งชำระความ ณ หอแห่งหนึ่งในพระนคร แต่อยู่ภายนอกกำแพงวังหลวง ท่านเป็นผู้ชี้ขาดการวินิจฉัยคดีเพียงผู้เดียว แต่ยังมีอาชญาอื่นถวายฎีกาไปยัง พระเจ้าอยู่หัวได้อีก ถ้าผู้ยื่นฎีกาทนค่าไชยจ่ายได้

๓. **วิธีการที่พระเจ้าแผ่นดินพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัย** จะต้องส่งสำนวนคดีไปตรวจพิจารณาในที่ประชุมราชมนตรี พระเจ้าแผ่นดินจะเสด็จมาประทับ ก็เมื่อถึงคราวจะมีพระบรมราชวินิจฉัยเท่านั้น ตามแบบแผนที่ใช้กันอยู่ทั่วไปในราชอาณาจักร

๔. **ตำแหน่งพระเสด็จ** เป็นผู้ว่าราชการพระมหานครสยาม โดยธรรมเนียมมีบรรดาศักดิ์เป็น ออกญา

๕. **การรับรองคณะทูตผู้แทนพิเศษพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส โดยเจ้าเมืองต่าง ๆ ในเขตปกครองของตน** นำน้ำจากปากอ่าวเข้าไปถึงพระนครนั้น แบ่งออกเป็นเขตปกครองหลายเมืองด้วยกัน เมืองแรกคือ **พิบพลี** (เพชรบุรี) เมืองที่สอง **พระประแดง** เมืองที่สาม **บางกอก** เมืองที่สี่ **ตลาดขวัญ** และเมืองที่ห้า **สยาม** (พระนครศรีอยุธยา) บรรดาขุนนางในเขตปกครองเหล่านี้ได้ออกมาต้อนรับคณะทูตที่ตนทาง และไม่จากไปจนกว่าบรรดาเจ้าพนักงานต่อไปจะมารับชวง และแสดงความเคารพต่อกันแล้ว บรรดาขุนนางของแต่ละเขตปกครอง ก็รับหน้าที่เป็นผู้นำชบวนต่อไป นอกจากนี้ยังมีขุนนางผู้ใหญ่อีกบางท่าน นำเรือยาวของพระเจ้ากรุงสยาม ไปรับคณะผู้แทนพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสถึงปากน้ำ และมีขุนนางหน้าใหม่ ๆ ไปสมทบ เพื่อนำคำอัญวยพรแห่งพระเจ้ากรุงสยาม มาแสดงต่อคณะผู้แทนเพิ่มขึ้นทุกวัน และเมื่อใดเขาชบวนแล้วก็ไม่ละไปอีกเลย

๖. สถานที่ซึ่งคณะผู้แทนพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสคอยวันเข้าสู่พระนคร

คณะผู้แทนพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสไปถึงสถานที่แห่งหนึ่ง อยู่ห่างเมืองสยาม ๒ ลี้ เรียกว่า ดาบังก์ (ด่านภาษี) และรออยู่ที่นั่น ๘-๑๐ วัน จนถึงวันกำหนดเข้าสูพระนคร เรือแพกดันภาษีที่ปากน้ำ สร้างด้วยไม้ไผ่เหมือนบานเรือราษฎรทั่วไป

๗. ผู้ว่าราชการพระนครสยามเป็นผู้มารับ และปราศรัยอำนวยการคณะผู้แทน ฯ ณ ดาบังก์ หลังที่พักอยู่นั้น

บาทที่เจ็ด เสนาบดี เบื้องต้นที่เดียวก็ จักรี กลาโหม และเจ้ากรมศขบาล